

Pregledni rad

UDK: 316.423.3(498)“1989”

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8369362>

Primljeno: 29. maj 2023.

Prihvaćeno: 24. jul 2023.

Danijel G. Sporea*

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd

DECEMBARSKI DOGAĐAJI U RUMUNIJI 1989. GODINE – SPONTANI PROTESTI NA LINIJI OD REVOLUCIJE DO PREVRATA

Sažetak

Nakon tri decenije od decembarskih događaja 1989. godine koji su doveli do nasilnog pada komunističkog režima Nikolaja Čaušeskua (Nicolae Ceaușescu), još uvek postoje brojne nedoumice oko njegovog svrgavanja. Pretpostavke oko toga šta se zapravo dogodilo i kako bi te događaje trebalo tumačiti predstavljaju predmet dubokog neslaganja šire javnosti, ne samo među stručnjacima, nego i među običnim građanima. Ovo se može pripisati slabom poznavanju događaja i mnoštvu scenarija koji su se godinama „kovali” u javnom prostoru, ali i podstakli različite percepcije toka decembarskih događaja. U kolektivnoj svesti i dalje postoji ideja da je Revolucija ta koja se desila u zimskim decembarskim danima. Međutim, postoje i mišljenja da je ona, osim što je podstaknuta prethodnim geopolitičkim dešavanjima na prostoru zemalja Varšavskog pakta, zbog kraha komunističkog poretka postala rezultat državnog udara (podržanog spoljnim subverzijama) kojem je za maskiranje akcija bio potreban „masovni revolt”. No, ono što se zapravo desilo jesu spontani narodni protesti u kojima je narodna masa, nezadovoljna teškim uslovima života, bila odlučna u nameri da sruši

* E-mail: daniel.sporea@gmail.com

diktatorski režim Nikolaja Čaušeskua. Podršku joj je pružio i deo rumunske vojske, takođe nezadovoljne svojim ekonomskim i društvenim položajem, Međutim, razna viđenja i tumačenja koja sadržinski i tematski dopunjuju tezu o rumunskoj revoluciji (nastalu u poslednjoj etapi u kojoj je revolucija postala „oteta ili zaplenjena”) još uvek ne ostavljaju mnogo slobodnog prostora za njeno istinsko razumevanje. Rumunska decembarska revolucija i dalje ostaje svojevrсна enigma, obavijena velom misterije i mistifikacije. Razmatrajući i analizirajući celokupnu situaciju decembarskih događaja tokom 1989. godine, autor u radu pokušava da sadržinski prikaže historiografiju rumunske tragične epizode, oslanjajući se na raznoliku izvornu literarnu građu. Sve do jedne tačke, događaji se mogu posmatrati u okvirima koncepta spontane revolucije koja je nastala kao rezultat Čaušeskove oštре politike, dok se u tački njenog završetka, zbog nasilnog zaokreta koji je bio usmeren na Čaušeskuovo eliminisanje, posledično mogu pripisati državnom udaru. To nas, nadalje, približava stavu o hibridnoj tezi koja objedinjuje karakteristike revolucije i državnog udara kao mogućih odgovora na tok decembarskih događaja.

Ključne reči: Rumunija, Nikolaje Čaušesku, decembarski događaji 1989, revolucija, državni udar, Front Nacionalnog spasa (Frontul Salvării Naționale- FSN)

UVOD

Istočnoevropske revolucije koje su se desile 1989. godine promenile su mapu stare Evrope. Otvarajući novi put svojim građanima, put u slobodu i jednaka prava koja su njihovi susedi iz Zapadne Evrope umnogome imali, dale su novi izgled starom kontinentu. Izuzetna karakteristika ovih revolucija bila je to što nisu predstavljale pojedinačne nacionalne fenomene, već su bile karike u lancu procesa koji su revolucionirali sistem u Istočnoj Evropi gde je dominirala sovjetska vlast. Revolucija sovjetskog bloka, izazvana opštom krizom u komunističkom sistemu, bila je sastavni deo geopolitičke revolucije koja je dovela do suštinskih promena u političkoj arhitekturi ovog dela sveta.

Uprkos nizu zajedničkih karakteristika istočnoevropskih revolucija 1989. godine, njihov specifičan tok obeležile su istorijski, politički i društveno određene razlike. Dok se o prenosu vlasti u Poljskoj i Mađarskoj pregova-

ralo između predstavnika komunističkih lidera i opozicije, u Demokratskoj Nemačkoj Republici (DDR), Čehoslovačkoj i Bugarskoj došlo je do nenasilnog uklanjanja sa vlasti, sve do nasilnog svrgavanja Čaušeskuovog režima koji je zatvorilo eru komunizma na ovim prostorima. S jedne strane, u Čehoslovačkoj, Poljskoj i Mađarskoj bilo je pravih pokreta, odnosno građanske alternative, kao i angažovanja civilnog društva i javnih intelektualaca koji su u postojećem poretku trijumfovali nenasilnim putem. Sa druge, elokventan slučaj Rumunije, nastao uz nasilje ali i „greškom” u društvu nakon preuzimanja vlasti od strane naslednika Komunističke partije, pokazuje nepredvidivo stanje procesa promena u tim društvima. Revolucije 1989. srušile su gvozdenu zavesu, ukinule režime lenjinističke ideologije, izazvale ogroman sistemski rascep i suštinske društveno-političke promene na geopolitičkoj mapi sveta.

Revolucija u Rumuniji je ispitivana iz nekoliko perspektiva i više puta je okarakterisana kao ukradena, napuštena, konfiskovana, izmanipulisana, izdana, zataškivana (Cesereanu, 2009, p. 7). 1996. godine sprovedeno je istraživanje među stanovništvom koje je pokazalo da se oko 50% Rumuna slaže da su događaji koji su srušili komunizam u Rumuniji 1989. godine predstavljali spontanu narodnu revoluciju (Roper, 2000, p. 60), a deset godina kasnije samo oko 36% stanovništva je delilo ovu tačku gledišta (Biroul de Cercetări Sociale, 2009). Još uvek nema zvaničnog konsenzusa o prirodi događaja koji su svrgnuli Čaušeskua 1989. godine. Stoga ovaj rad nastoji da ponudi jedan alternativni teorijski okvir, pomoću analize i klasifikacije šire dostupne literarne građe o spornoj problematici, nastale između revolucije i državnog udara. Uz pretpostavku da je odgovor na pitanje da li je u Rumuniji bilo revolucije potvrđan, pokušaćemo da analiziramo tu hipotezu. Takođe, u ovom radu je zastupljena i suprotstavljena interpretacija toka decembarskih događaja kao dela grandioznog manipulisanja revolucijom i konfiskacije vlasti od strane novih vlasti, po kojoj se revolucija smatra „otetom ili zaplenjenom”. Naposljetku, u radu se polazi od pretpostavke da ono što se zapravo desilo jesu spontani narodni protesti tokom kojih je nezadovoljna narodna masa, podržana od strane dela rumunske vojske koji je s njom povezivalo nezado-

voljstvo ekonomskim i društvenim položajem, postala varnica koja je izazvala pad komunističkog režima Nikolaja Čaušeskua.

Na samom početku rada najpre ćemo deskriptivnom metodom predstaviti suštinske pojmove, poput revolucije, prevrata i državnog udara, koji su značajni za definisanje istraživačkog problema. Zatim, jednim kratkim pregledom dotaknućemo se vladavine Nikolaja Čaušeskua u određenim vremenskim periodima, sa posebnim osvrtom na ekonomsko-socijalne posledice njegove tvrde i nepromišljene politike. Kroz hronologiju decembarskog toka događaja, od prvih spontanih protesta pa sve do iznenađujućih dela nove revolucionarne elite involvirane u organizaciono telo Fronta Nacionalnog spasa (*Frontulu Salvării Naționale – FSN*) i proreformističkih komunista koji su preuzeli trijumf revolucije, pokušaćemo da uz pomoć podataka i činjenica sadržinski prezentujemo postavljenu hipotezu.

OSNOVNI PRIKAZ POJMOVA: REVOLUCIJA, PREVRAT - DRŽAVNI UDAR

Na samom početku ovog dela pre nego što krenemo u etimologiju gore pomenutih pojmova, najpre ćemo se osvrnuti na jedno značajno zapažanje u vezi sa revolucijom koje je Simeunović u svom delu „Politika kao umetnost iluzije“ dao i u kome kaže „da je malo političkih fenomena, koji nisu samo povezani, već su i uslovljeni iluzijama, kao što su to revolucije“ (Simeunović, 2022, str. 193). Stoga, u traganju za relevantnim kriterijumima koji bi pojam revolucije kao složenog fenomena približili polju definisanosti, potrebna je jedna šira i dublja epistemološka promatranja ovog pojma. Shvatanje ovog pojma u svom prihvaćenom današnjem društveno - naučnom značenju, iako se prvi put reč „revolucija“, - *rivoluzione*¹ – koristila 1343. godine od strane braće Vilani iz Firence, počeo da se koristi tek od XVII veka (Simeunović, 2022, str. 194). Jedno od teorijskih tumačenja koje nastoji da u opšte kriterijume za definisanje revolucije prepoznaje samo one situacije u kojima mora postojati primena

¹ Italijanska reč u značenju „nereda, nemira i drugih prevratničkih pojava“ (Simeunović, 2022).

sile, odnosno izvođenja direktnog nasilja (Simeunović, 2002, str. 183) postaje odrednica u kome se nasilje vidi kao neizbežan element pri osvajanju vlasti (Friedrich, 1967; Timasheff, 1965).

Grosso modo podele revolucije prepoznaje dve kategorije - političku i socijalnu, pri čemu se politička revolucija za razliku od socijalne fokusira na radikalne uske promene u sferi politike sa prednošću na političku vladavinu, dok socijalna revolucija akcenat stavlja pre svega na ekonomsku društvenu sferu, odnosno na radikalnu promenu čoveka i njegove sredine. Međutim, ova dva fenomena u svojim strukturama imaju zajednički imenitelj, a to je njihova politička prirodna povezanost (Simeunović, 2002, str. 190-191; 2022, str. 195).

Revolucija, posmatrana u strogom kontekstu „čiste političke pojave“ viđena je kod autora Hantingtona (*Huntington Samuel Phillips*). Analizirajući Hantingtonovo viđenje o revoluciji, autor Roper (*Roper Steven*) u svom radu „The Romanian revolution from a theoretical perspective“ ukazuje na glavne karakteristike revolucije kao „brzu, fundamentalnu i nasilnu unutrašnju promenu u dominantnim vrednostima i mitovima jednog društva u njegovim političkim institucijama, društvenoj strukturi, rukovodstvu i aktivnosti politike vlade“ (Roper, 1994, p. 402). Ovoj definiciji bi drugi, poput Gura, (*Gurr Rober Ted*) dodali bunt klasa i mogućnost rađanja novih nenasilnih ili baršunastih revolucija (Gurr, 1970.) U širem smislu, koristeći Hantingtonovu definiciju izgleda da se promena koja se dogodila u Rumuniji 1989. godine klasifikuje kao brza, fundamentalna i nasilna promena (zbacivanje i pogubljenje Čaušeskua 16 -25. decembra) u dominantnim vrednostima i mitovima društva (pad komunizma) u političkim institucijama, društvenoj strukturi, rukovodstvu i vladinim političkim aktivnostima (slobodni izbori, sloboda izražavanja, demokratija itd.). Međutim, analizirajući način na koji su novi nosioci vlasti (FSN) konsolidovali svoju poziciju, postavljaju se pitanja u vezi sa relevantnošću takve karakterizacije (Huntington, 1968, p. 5).

Nerazumna i loše vođena ekonomska politika zemlje u kome se rezultati mere ne uzimajući u obzir realne ekonomske pokazatelje, nastaju na uštrb

stanovništva koji mora da snosi neracionalne odluke strogih osmišljenih mera i potencijalno postaju okidači za narodni bunt u širim narodnim masama. Da bi Čaušesku platio spoljni dug koji se godinama akumulirao na oko 10 milijardi dolara (CIA, 1991, p. 48) sproveo je neracionalan i neadekvatan rigorozan program štednje koji je ionako ugrozio nizak standard stanovništva. Namera mu je bila da se zemlja u što kratkom zacrtanom roku - do 1989. godine oslobodi duga, što mu je i uspelo (Rolea, 2020, p. 308). Ozbiljno kršenje ljudskih prava, nedostatak osnovnih životnih namirnica, hladnoća u kućama, omalovažavanje i zadirivanje u privatnost naroda objašnjavaju odlučni ustanak rumunskog naroda protiv Čaušeskovog diktature. "Spontani protesti koji su se desili na obodu verskih etničkih struktura u kome je grupa vernika mađarske nacionalnosti ispred katoličke crkve u Temišvaru u decembarskim danima protestovala protiv odluke da se njihov sveštenik Laslo Tokeš (*László Tókes*) premesti u drugu parohiju" (Sporea, 2022, str. 383). Kasnije je ovoj maloj grupi, koja je protestovala isključivo na religijskoj osnovi, pridružilo se i ostalo stanovništvo koje je u jednom trenutku zanemarujući prvobitni problem okupljanja preokrenulo dinamiku i razlog protesta, dajući mu dimenziju šire političke konotacije. Spontana aktivnost grupe vernika mađarske nacionalnosti svojom neposlušnošću podstakla je i preusmerila karakter pobune kod šire narodne mase, koja se ciljano usmerila na komunistički režim i pad vladavine Čaušeskua. Time je otvoren prostor za promene, u kome uzroci i načini daju karakter revoluciji koja se spontano odigrala u tom trenutku. Prema Sauku (*Saucă Alexandru*) postojale su dve revolucije: jedna antikomunistička i jedna anti - Čaušeskua, pri čemu je poslednja jedina koju je ostvario FSN. Smatrao je da prva bila spontana, a druga planirana (Saucă, 1994, p. 78). Međutim, Tanase (*Tănase Stelian*) ne krivi FSN za preuzimanje vlasti već za kasniju zloupotrebu u korišćenju države kao oruđa za sopstvenu konsolidaciju. FSN se iz nelegitimne sile transformisao u grupu sa „pipcima“ i sa istim makijavelističkim prisustvom, baš kao i stara Komunistička partija Rumunije (*Partidul Comunist Român - PCR*) (Tănase, 1999).

Iako rezultat revolucionarnih događaja koji ćemo kasnije u radu videti, nije oduzimanje vlasti od strane narodnog pokreta, već je pre prisvajanje revolucije od strane političke formacije (FSN) formirane nakon bekstva diktatora koja je došla iz iste strukture (Rolea, 2020, p. 312). Iako nema sumnje o uzrocima i početku revolucije, čini se da revolucionarni ishod sprečava da se događaji u potpunosti klasifikuju kao revolucija. Dok preuzimanje vlasti od strane FSN-a, a kasnije od strane pojedinih članova ovog tela da u kraćem roku sude i smrtnom presudom osude bračni par Čaušesku ukazuju na potencijalni prevrat.

Iako se događaji u Rumuniji savršeno uklapaju u okvire narodne revolucije do određene tačke, postoje brojni dokazi koji upućuju na potpuni ili delimični državni udar. Dok je Ilijesku (*Jon Iliescu*) izjavio da je FSN emanacija volje naroda a samim tim i legalnog organa upravljanja, način na koji je konsolidovao vlast pokrenuo je pitanja o ovom legitimitetu i elementima njegovog revolucionarnog karaktera. No, najpre ćemo jednim kratkim deskriptivnim pregledom pokušati da definišemo prevrate poput političkog i državnog udara, kao i puča u kome iako postoje neke dodirne tačke one se međusobno razlikuju. *Politički udar* se definiše kao „različite forme preuzimanja vlasti u određenoj strukturi koje nisu u odgovarajućoj saglasnosti sa važećim konceptom preuzimanja i normom, odnosno sadržinom norme koja se odnosi na preuzimanje vlasti u nekom društvu, instituciji ili organizaciji” (Simeunović, 2002, str. 170; 2022, str. 189). Za razliku od političkog udara, *državni udar* je dosta uži pojam. Svoju ulogu artikuliše ka centru političke moći, odnosno na sedište vlasti. Ono što je još značajnije kod ove forme prevrata jeste „način nasilnog prevratničkog preuzimanja vlasti” u kome određen broj aktera izvršilaca (mali broj elita) nastoji da isključi masu iz tih akcija zarad sopstvenih ciljeva koji su usmereni na promenu vrhovne političke garniture. Posledično nastaje nova vlast kao produkt državnog udara, koja je pri tome birana iz redova onih koji su je doveli do ovog čina (Simeunović, 2002, str. 171; 2022, str. 190). Takođe, često u kolokvijalnoj upotrebi nailazimo na slučajeve koji pojmove državni udar i puč u svojim terminološkim značenjima ne vrše distinkciju

ova dva pojma. Specifičnost za *puč* jeste da je on „militantna forma državnog udara” koju prvenstveno koriste, odnosno izvode, nacionalne oružane snage. Karakteristično je za puč to da „vrhovnu vlast obavljaju sama vojna lica, ili pak u kombinaciji sa civilnim vladama, s tim da one imaju dominantnu ulogu”. Uz pomoć puča na vlast dolaze osobe koje ne pripadaju vladajućoj strukturi (Simeunović, 2002, str. 171-172; 2022, str. 191).

Državni udari od revolucije u svojim načinima predstavljaju vidljivu različitost. Naime, politička revolucija se od državnog udara razlikuje ne samo po stepenu brojčanosti jer zahteva masu, nego i po načinu promene vlasti (Simeunović, 2022, str. 195). Za Lutvaka (*Luttwak Edward*) su za razliku od revolucija, državni udari politički neutralni i ne pokušavaju da neutrališu opoziciju silom, bilo da je ona nenasilna ili nasilna. Drugim rečima, državni udar je kao „tehnika džudoa, koristeći prednosti težine i ravnoteže protivnika da ih okrene protiv njih. Državni udar se sastoji u infiltraciji malog, ali kritičnog segmenta državnog aparata koji se zatim koristi za skidanje vlasti sa vlasti“ (Luttwak, 1968, p. 5). Sa druge strane Gudspid (*Goodspeed Donald*) pak tvrdi da su revolucije i državni udari usko povezani, pokazujući sličan proces: pripremu, akciju i konsolidaciju. Prvo, pobunjenicima je potrebno dobro znanje i informacije o državnom aparatu i njegovim snagama i slabostima pre nego što nastave. Drugo, i revolucije i državni udari uključuju svrgavanje opozicije sredstvima mirno ili prisilno, i treće, trenutna konsolidacija vlasti postaje prioritet u oba slučaja. Međutim, iako postoje zajednički elementi između državnih udara i revolucija, razlike ne treba zanemariti (Goodspeed, 1967, p. 18).

U radu u kome ćemo postojanje državnog udara nastojati da približimo postavljenoj hipotezi, polaznu osnovu nam daju sledeće situacije. Nakon velikih protestnih pobuna u Bukureštu, hapšenja Čaušeskua, zatim formiranja organizacionog tela FPS na čijem se čelu nalazio Ilijesku, komunistički zvaničnik i bliski saradnik Čaušeskua, pa sve do egzekucije bračnog para koju su ponajviše priželjkivali pojedini članovi ovog tela, daju pozitivnost ovoj tezi u kome se slučaj decembarskih događaja u Rumuniji može pripisati

karakteristikama državnog udara. Međutim, iako se slučaj Rumunije uklapa u ovu kategoriju, ekskluzivnost je negirana revolucionarnim početkom događaja i nasilnim zaokretom (dešavanja u noći 22. decembra u kome su Ilijesku i njegovi generali govorili o terorističkim snagama) proizvoljno su izazvale posledice državnog udara.

Pre nego što dođemo do gore pomenutog dela, najpre ćemo se jednom kratkom preglednom deskripcijom osvrnuti na početni period vladavine Nikolaja Čaušeskua (od glavnog sekretara Komunističke partije pa sve do postavljanja na mesto predsednika države), posmatrajući tu vladavinu u široj dimenzionalnoj perspektivi. Mnogobrojne odluke koje je u tom periodu doneo, osim one koje su bile svojstvene za njegovu poziciju i imale karakter političke prirode, Čaušesku je i u mnogim društvenim sferama pokušavao da svoje stavove nametne kao direktive. Sa kulturnog aspekta posebno su značajne „Julske teze - manifest o mini kulturnoj revoluciji”. Dok je sa socijalnog aspekta suviše zadirao u privatnost pojedinca i ignorisao njegovo pravo na individualnost kao najvišu moralnu vrednost, pa sve do fatalnih odluka u ekonomskom polju na liniji finansijske prirode gde je zarad sopstvenih ishitrenih odluka (vraćanje spoljnog duga u što kraćem roku) žrtvovao sopstveni narod kroz program štednje i racionalizaciju osnovnih potreština (Sporea, 2022, str. 389-391).

KRATAK OSVRT NA ZNAČAJAN PERIOD VLADAVINE NIKOLAJA ČAUŠESKUA

Nikolaje Čaušesku, nakon smrti tadašnjeg predsednika Rumunije Đorđe - Deža, 1965. god. (*Gheorghe Gheorghiu - Dej*) postaje najpre glavni sekretar Komunističke partije Rumunije da bi za samo dve godine (1967) postao predsednik države. Karakterističan oblik vladavine Čaušeskua može se posmatrati u jednom analitičkom okviru kroz određene vremenske periode koji predstavlja periodična, ali kritična i ključna događanja za koje autori poput Fišerove (*Fischer Mary Ellen*, 1989), Verderijeve (*Verdery Katherin*, 1991) i

Tolnaja (*Tolnay Adam*) smatraju da su proizašla i ujedno obeležavala i oblikovala njegov period vladavine.

U periodu između 1965. i 1968. godine Čaušesku je konsolidovao svoju političku moć koja mu je omogućila da kontroliše opoziciju. Kadrovska politika i razumna upotreba denuncijacije zajedno sa kontrolom tajnih službi postaju sredstvo koje je dovelo do eliminisanja opozicije i samo su ojačale njegovu političku poziciju unutar partije. Posledično, sve ovo je dovelo do promene partijskog statuta u kome je uspeo da nadvlada ostale članove što je proizvoljno „usmrtilo” kolektivno rukovodstvo (Fischer, 1989, pp. 152-159). Čaušesku je ubrzao proces nezavisne spoljne politike koji je inaugurisao njegov prethodnik Đorđe Dež. Da bi konsolidovao svoju kontrolu nad političkom moći, dozvolio je određen stepen destaljinizacije i desovijetizacije na polju kulture i liberalizovao kontakte sa Zapadom (Gabanyi, 2020, p. 285).

Govorom održanim na mitingu u Bukureštu, 21. avgusta 1968. godine, u kojem je kritikovao invaziju na Čehoslovačku, “Čaušesku je iskoristio takav momenat da bi u dvostrukoj ulozi (na unutrašnjem i međunarodnom nivou) „ubrao“ benefite takvog stava. Dok je na domaćem terenu govor izazvao oduševljenje i podršku i u onim redovima koji su se do tada pasivno potčinjavali komunizmu ne pružajući mu dovoljnu podršku” (Sporea, 2022, str. 385), utoliko na međunarodnom planu, postaje omiljeni lider iz ovog dela Evrope koji je javno osudio invaziju i prkosio Sovjetskom savezu (Gabanyi, 2020, p. 286). Igrajući na kartu suvereniteta i nacionalnog integriteta, Čaušesku je otkrio sentimentalnu privlačnost oba fenomena. Ne samo u partijskim krugovima, nego i u javnom mnjenju što mu je naposljetku „dobro došlo” kao efikasan mehanizam društvene kontrole i personalizacije moći. Prednost koja bi mu omogućila da ponovo pokrene kampanju za industrijalizaciju po autarkiznim linijama se kasnije pokazala kao neodržljiv model. Ovakva politika je dovela do ekonomskog nazadovanja i stagnacije, ali i skupog plaćanja „investicije” koja je potkopavala ionako slabu i krhku privredu zemlje. Neminovnost se na kraju odrazila na standard stanovništva koji je iz godine u godinu grcao u siromaštvu (Rasfoiesc.com).

Značajan period u Čaušeskovoj vladavini jeste njegovo putovanje u Kinu i Severnu Koreju u junu 1971. god. Poseta ovim zemljama ostavila je duboke tragove ne samo po njegovu ličnost (impresioniran kultom ličnosti kod obojica vođa, dovele su i do stvaranja njegovog kulta (Fischer, 1989, Verdery, 1991)) u zemlji, već i u masovnoj mobilizaciji, kao primena borbene ideologije koja bi podstakla masu na vršenje strahovskih podviga u cilju autarkističke industrijalizacije. Takav način mobilizacije Čaušesku je video u postizanju svoja dva glavna cilja a to su: brza industrijalizacija i tvrdnja o „nezavisnosti” Rumunije u odnosu na Sovjetski Savez. Ideološku mobilizaciju koju je Čaušesku širio u stranci i u unutrašnjoj politici stavila je akcenat na ubrzanje industrijalizacije u ispunjavanju ovog plana u kratkom roku (5 god.). Mobilizacija u kulturnoj sferi pozvala je na prečišćavanje rumunske kulture od stranih, pre svega ruskih kosmopolitskih uticaja. Doneta ideološka mobilizacija kroz ulaganje u tešku industriju je u autarkičnom kontekstu značila stvaranje rđavog pojasa ekonomija nestašice. Mobilizacija u „kulturnom carstvu“ dovela je do slične perverzije pri čemu se nezavisnost pojavila u groznim oblicima etno šovinizma i protohronizma. Međutim, najznačajniji podvig koji je Čaušesku uradio nakon posete ovih zemalja jeste govor o „Julskim tezama” koje su otvarale vrata njegovoj „mini kulturnoj revoluciji” za koje autorke poput Fišerove i Verderijeve smatraju da je upravo Azijska ekspedicija imala snažan uticaj na novi politički kurs u rumunskoj politici (Verdery, 1991, p. 107, Fischer, 1989, pp. 160-180).

Sve ove pomenute tačke koje su vezane za godine vladanja Čaušeskua ostaju nedovršene, ukoliko ih u godini i nakon njegovog krunisanja u predsednika Rumunije 1974. ne doživljavamo kao ključne za oblikovanje Čaušeskovog personalizma u kome će ovakav režim u narednom periodu potpasti u vodama teškog totalitarizma. Takođe, ne možemo a da ne primetimo konstataciju autora Linca i Stepana (*Linz Juan J. i Stepan, Alfred*) da Čaušeskova vladavina postaje sve više sultanistička a manje totalitarna, kao izvodljiv obrazac u kombinaciji rumunsko nacionalističkog sultanizma i totalitarizma (Linc & Stepan, 1989, str. 420-450). Produbljenje ovakvog oblika vladanja pod okore-

lim sistemom ne ostavlja autonomnost ni u jednom segmentu društva, zbog čega posledično njegov narod, bezalternativno postaje taoc okorelog sistema jednog dikatorskog manipulisanja i despotskog vladanja.

Do početka 80-tih privreda i politika Rumunije su donekle koegzistirale u granicama izdržljivosti i prihvatljivosti. Međutim, životni standard građana je dotakao nivo koji je bio već u granicama nepodnošljivosti. Sve ovo se ubrzalo odlukom Čaušeskua da u kratkom roku upotpunosti uništi spoljni dug. Neračionalan i nimalo popularan program štednje na koji se Čaušesku odlučio, ne mareći na moguće posledice po stanovništvo koji je već platio najveću cenu tako što je dostigao prag egzistencije.

EKONOMSKO STANJE U PRIVREDI – UZROK PADA ŽIVOTNOG STANDARDA I SOCIOEKONOMSKOG SIROMAŠTVA STANOVNIŠTVA

Krizu u rumunskoj ekonomiji i privredi treba pre svega tražiti ne samo na liniji kreiranja unutrašnje politike koji je sproveo rumunski režim, nego korak unazad u vreme svetske krize 70-tih, koja je bila jedan od mnogobrojnih faktora koja je uticala na slabu ekonomiju države. Pod njenim uticajem srušila su se tri osnovna stuba rumunske ekonomske i komercijalne politike: izbegavanje zavisnosti od Sovjetskog Saveza, sirovina uvezenih iz zemalja trećeg sveta i finansijske podrške razvijenih zapadnih zemalja. Rumunska privreda, kojoj je bio potreban masivan uvoz sirove nafte za prevelike kapacitete svojih rafinerija koje su izgrađene zapadnim kreditima, naišla je na poteškoće nakon što su isporuke od njenih glavnih dobavljača prestale zbog iransko - iračkog rata. Na kraju, ali ne i najmanje važno, Rumunija više nije mogla da konsoliduje svoje dugove prema zapadnim bankama koje su ušle u paniku zbog poljske krize 1980. (Gabanyi, 2020, pp. 288). Rumunski režim je bio svedok skorog neuspeha Varšave prema velikom spoljnom dugu, što se kasnije ispostavilo da je ekonomski kolaps u Poljskoj uverio Čaušeskua da je njegov režim morao da izbegne ovaj scenario po svaku cenu. No, ono što ga najviše uznemiravalo ali i uspaničilo, jeste sve izvesnija realnost koja bi se mogla de-

siti Rumuniji, u kojoj bi dužnička kriza primoravala samoproглаšenog „Genija Karpata“ (Barnett, 1989) da prizna svoje ekonomsko loše upravljanje, što bi naposljetku umanjilo sliku o „uzvišenom ocu nacije“.

Drastično smanjenje uvoza sirove nafte i sirovina dovelo je do ozbiljnog smanjenja industrijske proizvodnje, a samim tim i izvoza energenata u zapadne zemlje. Da bi nabavila valutu potrebnu za otplatu duga, Rumunija je povećala izvoz prehrambenih proizvoda na uštrb domaće potrošnje i smanjila uvoz robe široke potrošnje, politike koje su ozbiljno uticale na životni standard stanovništva. Oštri program štednje koji je nametnuo režim, uključivao je racionalizaciju hrane, radikalno smanjenje privatne potrošnje energije i smanjenje plata. Ovakav program koji je najviše u svojoj strukturi imao elemente „stezanja kaiša“ na račun stanovništva bio je u delu osnovnih životnih namirnica. Međutim, on se proširio i na ostale oblasti koje su u svakodnevnoj životnoj situaciji bile neophodne za funkcionisanje u zajednici. Benzin je bio racionalizovan, pa su mesečno imali pravo na samo 20 litara i to čekajući u redu. Najteža situacija bila je u jutarnjim časovima gde zarad „sledovanja“ u delu racionalizacije hrane su morali ćutke stajati u redu, što je u zimskim danima postalo još teže. To je degradiralo sam ljudski ponos u uslovima u kome jedan narod na takav način mora da bije bitku za preživljavanje. Pojam „roba široke potrošnje“ postala je misaona imenica, jer na rafovima koje su se iz dana u dan sve više praznile mogle su se samo kupiti konzerve od povrća, razna roba koja se nije u svakodnevnoj upotrebi koristila, ali i iznenađujući artikli poput „vijetnamskih plodova“ i šampanjca. Osnovna hrana je bila racionalizovana, pa su na mesečnom nivou po osobi imali pravo na kilogram šećera, litar ulja, kilogram mesa, pola paketa putera i pet jaja, dok se hleb prodavao u ograničenim količinama i mogli su ga kupiti samo u mestu prebivališta. Takođe, za sledovanje su morali imati neku vrstu „abonamente“ u kome im radnik prehrambene radnje na osnovu prethodnog upisa u spisak prodaje sledovanje. Da bi kupili mleko, morali su da stoje u redu od 3 časova noću. (Ofrim, 2013, pp. 9-15).

Sve više dekreta koje je usvojila komunistička partija bili su na liniji od formiranja temperature (zimi do 16 stepeni) u javnim ustanovama, sistemskim energetske restrikcijama uključujući i toplu vodu, pa sve do zadiranja u slobodu i prava pojedinca na sopstveni život kroz nametanje raznih dekreta koji su ponizili njihovu ljudskost (Sporea, 2022, str. 390). Pošto je od 1966. godine pravo na abortus bio zabranjen kod žena do 40 godina, komunistički režim je od 1986. godine podigao starosnu granicu na 45. Najpre se uvodio obavezan ginekološki pregled kako bi se utvrdilo da li su žene prekršile zakon o kontracepciji zbog komplikacija koje su mogle nastati samoinicativnim pobačajem, što ih je u tadašnjem periodu bilo krišom (rasfoiesc.com). Naime između 1966. do 1989. godine, preko deset hiljada žena umrlo je od abortusa izvedenih u tajnosti pomoću improvizovanih alata poput vešalica za kapute (rolandia.com).

Sve ovo nije predstavljalo crvenu lampicu za rumunski režim i njegovog vođu da odstuje od suvišnog nametanja raznih prava i odluka na već osiromašen, ugnjetavan i mentalno terorisan narod koji nije mogao ni u miru da u večernjim satima odgleda nešto na tv ekranu. Na TVR1, nacionalnom programu mogli su samo dva sata u noćnim terminima (20-22h) da prate program koji je bio posvećen Čaušeskuu i njegovoj supruzi (Ofrim, 2013, pp. 9-15). Korak dalje jeste Čaušeskuovo trijumfalno najavljivanje o uspešnoj otplati duga u stranoj valuti u martu 1989. godine, neposredno kada je stanovništvo Rumunije već dostiglo stepen ekonomskog siromaštva, nezadovoljstva i socijalne depresije. Svaka prethodna podrška Čaušeskuu postaje upitna u danima kada se ista polako spušta do najnižeg stepena, sve dok se među rumunskog dela društva sve više čuje negodovanje i želja za promenom.

HRONOLOGIJA DECEMBARSKIH DOGAĐAJA 1989. GODINE

Prvi pokušaj podizanja narodnog ustanka nastao je od strane organizacijske grupe pod nazivom Rumunski narodni front (*Frontul Popular Român*) iz Jašija 14. decembra 1989. godine, ali se neuspehom završio jer su njeni lideri bili

odmah uhapšeni. Sutradan, 15. decembra, reformisani sveštenik mađarske manjine, Laslo Tokeš² (Matthies, 1990, p. 9; Mioc, 2002.), koji je stekao priličnu zloglasnost zbog mnogobrojnih protesta, ali i tajnim intervjuima koji su se kasnije prikazivali zapadnim medijima, podneta je tužba za njegovo iseljenje iz tadašnje Temišvarske parohije od strane lojalnih sveštenika režimu. Tu noć su vernici mađarske reformističke crkve ispred parohijalne kuće zapalili sveće kao znak protesta protiv premeštanja njihovog sveštenika. Sutradan, pored vernika iz ove crkve nenasilnim protestima su se najpre pridružili i drugi vernici različitih konfesija koji su pored Mađara, bili narodi rumunske i druge nacionalnosti, da bi im se naposljetku 17. decembra pridružila šira narodna masa koja je svojim učešćem podigla ove proteste na nivou političkih razmera (Elliott, 1990, pp. 22-28).

Kako bi smirio situaciju, gradonačelnik Temišvara je uverio Tokeša da je zvanična naredba za premeštanje opozvana. Sledećeg dana, Tokeš je pokušao da smiri ljude koji su se okupili ispred njegove kuće. Međutim, kada se broj ljudi na trgu povećao nakon što su neki mladi demonstranti blokirali obližnju tramvajsku prugu, protesti su eskalirali i čule su se parole protiv Čaušeskuove diktature. Registrovani su prvi vandalski akti koji su kulminirali napadom na okružnu centralu stranke. Došlo je do nasilnih sukoba između demostranata i vojske. U narednim danima na ulicama ovog grada će pasti i prve žrtve koje su svojim životom ostavile trag u burnim decembarskim danima rumunskog pada režima. Čaušesku je 17. decembra naredio lokalnim partijskim liderima da nastave sa premeštanjem sveštenika Tokeša, nezakonito je proglasio

² Laslo Tokeš kao pripadnik etničkih Mađara postao je sveštenik Reformatske crkve i bio je poznat od početka 1980-ih kao disident Čaušeskuovog režima. Osim zahtevanja tolerantnog odnosa prema religiji i prava na veroispovest, mladi sveštenik je u više navrata protestovao protiv rumunskog režimskog zvaničnog programa razvoja i ruralnog planiranja. U leto 1989. godine, budimpeštanska televizija je tajno snimila intervju sa ovim reformskim sveštenikom koji je prokrijumčaren iz Rumunije i emitovan širom Mađarske. Mladi sveštenik je u intervjuu osudio rumunsku diskriminaciju protiv etničkih Mađara, vladavinu manipulacije, rukovodstvo njegove crkve i države koja planira da uništi kulturno neprocenjive istorijske znamenitosti i hiljade seljačkih sela.

vanredno stanje u Temišvaru i poslao generale Guša (*Gușă Ștefan*) iz Ministarstva odbrane i Makrija (*Macri Emil*) iz Sekuritete da uspostave red i mir u gradu (Mioc, 1992.).

Sledećeg dana, 18. decembra, uveren da je situacija u Temišvaru pod kontrolom, Čaušesku je otišao u zvaničnu posetu Iranu gde je planirao da potpiše važan ekonomski ugovor o isporuci značajne količine sirove nafte Rumuniji. Međutim, narodni ustanak u Temišvaru dobio je novi zaokret, a demonstrantima su se pridružili radnici velikih industrijskih fabrika. Suočen sa masom demonstranata na ulici, Guš je 20. decembra odlučio da povuče vojsku u kasarnu. Nakon toga, ubrzo je formiran Demokratski forum (*Forumul Democrat din Timișoara*) koji je zatražio ostavku vlade na čelu sa Čaušeskuom, oslobađanje privedenih tokom protesta, otvaranje granica i slobodu štampe. Čaušesku, koji se vratio iz Irana, prvi put se javno osvrnuo na to pitanje u govoru koji je direktno prenosila državna televizija. Daleko od toga da popusti pred zahtevima Demokratskog foruma, on je optužio takozvane antinacionalne terorističke grupe da su se udružile sa „reakcionarnim, imperijalističkim i šovinističkim krugovima, kao i tajnim službama raznih stranih država“ da bi pretile suverenitetu i teritorijalnom integritetu rumunske države (Scurtu, 2008, pp. 188-190).

Zapadne vlade i lideri Sovjetskog Saveza, kao i drugih zemalja Varšavskog pakta, osim DDR-a, osudile su nasilne represalije. Čaušesku je protestovao protiv, kako je tvrdio „unapred planirane akcije u kontekstu Varšavskog pakta“ i optužio sovjetsko rukovodstvo da namerava „vojno intervenisati u Rumuniji“ (Preda & Retegan, 2000, p. 477). U tom kontekstu, njegova histerija o spoljnjoj subverziji koju je video ne samo na strani sovjetskog rukovodstva nego i na strani mađarskih i drugih zapadnih obaveštajnih službi, otvarala je nakon njegovog pada mnoga pitanja koja su ostala bez odgovora, odnosno argumentovano nepotkrepljena o involviranosti mađarskih obaveštajnih struktura o kome su pisale rumunske novine (Burke, 1994; Baleanu, 1996). Uveren da još jednom može da apeluje na patriotska osećanja rumunskog naroda po formuli iz davne 1968. godine kada je na istom mestu održao miting

u kome je protestovao protiv invazije Čehoslovačke, Čaušesku je sutradan, 21. decembra odlučio da ponovo organizuje takav miting na trgu u Bukureštu. Međutim, vremena su bila druga, a osećanja su samo pratila trenutna stanja u kojima su ih teško ekonomsko i socijalno stanje u zemlji preobrazilo u suprotno od Čaušeskovog doživljaja. Njegovo viđenje da ga mnogi i dalje poštuju i doživljavaju omiljenim „ocem nacije” postaje iluzija utopljena u hladnim decembarskim danima u koju je on uveliko verovao. Nakon mitinga u kome je bio izviždan, njegova slika uspaničenog čoveka govori u onoj meri koliko je bio u tom trenutku omiljen među nacijom. Te noći su u Bukureštu izbili sukobi između demonstranata, vojske i Sekuritatee u kojima je bilo mnogo mrtvih. Ti događaji su već sutradan otvorila nova poglavlja u historiografiji rumunske dotadašnje, smatrane narodne revolucije (Gabanyi, 2020, p. 293).

22. DECEMBAR - PREKRETNICA TOKA DOGAĐAJA

Ujutro 22. decembra Čaušesku je u celoj zemlji proglasio vanredno stanje. Tog jutra je ministar odbrane Milea (*Milea Vasile*) pronađen mrtav. Okolnosti, kao i razlog zbog čega je izvršio samoubistvo ostaju misterija. Zameniku ministra odbrane, generalu Stankulesku (*Stanculescu Victor Atanasie*) tada je naređeno da preuzme komandu nad vojskom. Na istoj liniji kao i Milea, Stankulesku se oglasio o Čaušeskovom naređenju. Umesto da upotrebi silu nad demonstrantima, on je trupama koje su krenule ka Bukureštu naredio da se vrate svojim kasarnama. Tadašnji general Vlad (*Vlad Iulian*), koji je bio šef bezbednosti kasnije je prijavio istražnoj komisiji Senata da je u ranim jutarnjim satima povukao trupe bezbednosti i milicije koje su branile zgradu Centralnog komiteta. Ministarstvo odbrane i Ministarstvo unutrašnjih poslova, uputili su naređenja svim snagama širom zemlje da prestanu da pucaju na demonstrante (Săndulescu, 1996, pp. 195-198; Sava & Monac, 1999, pp. 114-115). Kada su demonstranti bez otpora zajedno sa vojskom koja je bila na njihovoj strani stigli do zgrade Centralnog komiteta, Stankulesku je ubedio Čaušeskua, njegovu suprugu i dvojicu njihovih bliskih saradnika da helikop-

terom napuste Bukurešt. Međutim, nagli odlazak ih nije spasio. Uhvaćeni su i zadržani u garnizonu Trgovište, severozapadno od Bukurešta. Posle bekstva Čaušeskua, rumunska televizija preimenovana je u Slobodnu rumunsku televiziju (*Televiziunea Română Liberă*) pre nego što je proglašena pobeda nad Čaušeskom. Dok su se razni političari iz aparata Čaušeskuove partije takmičili za ono što je preostalo od političke moći, pojedini koji su godinama bili povezani u tajnim nastojanjima da se Čaušesku svrgne uspeli su da popune taj vakum moći. Politički vođa ove konspirativne grupe bio je Jon Ilijesku. Čovek koji je stekao imidž disidenta i pristalica reformi u stilu Gorbačova. Istog dana, 22. decembra, Ilijesku je najavio uspostavljanje nove privremene strukture vlasti, kroz novoformirano organizovano telo Front nacionalnog spasa (FSN), koji će upravljati zemljom sve do organizovanja demokratskih izbora. Na tom skupu je Ilijesku imenovan za predsednika ovog saveta (Gabanyi, 2020, pp. 293-294).

U noći 22. decembra došlo je na ulicama Bukurešta do ponovnih pucnjava koji su se intenzivirali sve do konačnog prestanka 25. decembra, što po mnogima taj datum ne predstavlja iznenađenje.

U celoj ovoj „konspirativnoj” zbrci, dan nakon hapšenja Čaušeskua i proglasa pobede nad revolucijom, cela situacija je s pravom dala povod da se pitanja oko ovih događaja ponovo preispituju u smeru: zašto je prvobitno mirna pobuna koja je počela 16. decembra 1989. godine u Temišvaru, a zatim u Bukureštu dobila nasilan zaokret i ko je odgovoran za izbijanje nasilja posle 22. decembra? Razna viđenja, posmatranja i tumačenja data od strane aktera, učesnika toka događaja, ali i onih koji su istraživali i bavili se problemom decembarskih događaja, neki kroz emocije i subjektivizam, a neki krajnje objektivniji, pokušavali su ponaosob da daju pečat ovoj „zavrzlami”. Prema jednom tumačenju, nasilje u početnoj fazi revolucije bilo je posledica isključivo pro-Čaušeskuovih snaga, dok je nasilje koje je izbilo posle 22. decembra uglavnom, ako ne i isključivo, posledica snaga koje su prvenstveno želele da potisnu pobunu i zatim oslobode diktatora i pokrenu kontrarevoluciju (Stoenescu, 2009, pp. 162-163). Iako nema sumnje da su vojska i snage Sekuri-

tate, povinujući se Čaušeskuovim naređenjima, pokušale da uguše pobunu upotrebom sile, još uvek postoji neslaganje oko odgovornosti za drugi talas nasilja koji je počeo 22. decembra nakon što je Čaušesku pobjegao iz Bukurešta, čime je praktično postao zarobljenik novih lidera. Novi lideri su koristili televizijske prenose koje su monopolizovali da optuže takozvane teroriste da pokušavaju da oslobode Čaušeskua i obnove predrevolucionarni režim. Prema drugom tumačenju, moguće je da je nekoliko ciljeva određivalo upotrebu sile od strane novog privremenog rukovodstva u periodu nakon Čaušeskuovog zatvaranja, a prvi i najvažniji je stvaranje povoda za eliminaciju Nikolaja Čaušeskua (Mayr, 2009). Ovo je stvorilo dodatnu tezu za jedno mišljenje koje bi se fokusiralo u traganju za odgovorom koji bi objasnio kako su i zašto napadi prestali u istom danu 25. decembra nakon što je bračni par streljan. Međutim, postoje oskudni podaci koji bi sve ovo decidno potvrdili, da je zapravo eliminacija Čaušeskua povezana sa „teroristima” kako su ih članovi novoformiranog tela FSN predstavili. Ono što vremenski potvrđuje tu tezu, jeste činjenica da su nakon egzekucije bračnog para teroristički napadi prestali što umnogome ne odudara od posmatranog okvira. Odluka da se Čaušesku pogubi, ali najpre sudi u improvizovanoj sudnici doneta je od strane FNS-a (Stoenescu, 2004) koja i nije marila za jedno dostojno i fer suđenje, jer se već unapred znalo za ishod, a to je smrtna presuda bračnog para.

Naposletku, iz svega gore posmatranog u kome smo razvili našu tezu na liniji od spontanih revolucija do državnog udara, pokušali smo da se sadržinski približimo odgovoru toka dešavanja decembarskih događaja u jednom hibridnom okviru. Verderi i Kligman (*Gail*) smatraju da je neki oblik narodnog ustanka bio neophodan kako bi se okončao Čaušeskov režim, a da za to samo državni udar nije bio dovoljan (Verdery & Kligman, 1992, p. 134). Početak narodne pobune u kome je viđena revolucija ali ne i njen revolucionarni ishod, jeste realnost događaja koji ukazuje na rezultat prisvajanja revolucije od strane političke formacije, formirane nakon bekstva dikatora, koja je došla iz iste strukture. FSN je dokazala borbu za kontrolu, pogotovo u momentima ponovne eskalacije nemira 22. decembra, u borbama koje su se dešavale na

ulicama Bukurešta (Rolea, 2020, p. 313) u kojima se rasplet odigrao u njenu korist. Iako nema sumnje o uzrocima i početku revolucije, čini se da revolucionarni ishod sprečava da se događaji u potpunosti klasifikuju kao revolucija, zbog preuzimanja vlasti od strane FSN-a koji posledično ukazuju na potencijalni državni udar.

ZAKLJUČAK

Iako smatramo da je varnica decembarskih događaja rasplamsala početne proteste, postoje nedoumice oko toga zašto su protesti baš nastali u Temišvaru, multietničkom gradu, i zašto od strane vernika mađarske reformističke crkve, koji su protestovali zbog premeštanja njihovog sveštenika u drugu parohiju i kako su na momente prerasli u šire političke dimenzije. Vremenom, ti događaji postaju svojevrsna enigma, obavijeni velom misterije i mistifikacije. Zbog njihovog nasilnog karaktera i velikog broja žrtava, decembarski događaji 1989. ostavili su izrazite tragove, kako u kolektivnom i istorijskom pamćenju, tako i u načinu na koji su se u mediji i širim istraživačkim građama projektovali. Iz tog razloga, skoro tri decenije kasnije, društvo i naučna zajednica su i dalje snažno podeljeni u vezi pitanja da li je ono što se dogodilo 1989. godine bila revolucija ili državni udar, ili su spontani događaji koji su kasnije konfiskovani. Čak i ako je za većinu Rumuna revolucija, kao verodostojna i „možda” najverovatnija priča iz zemalja Varšavskog pakta, još uvek se nepresušno raspravlja o mogućem državnom udaru, zaveri, stranim intervencijama, terorizmu. Istovremeno, i dalje postoje osetljive razlike u tumačenju i teoriji koje imaju za cilj da objasne decembarske događaje, kroz fokus teorije spontane revolucije i državnog udara.

Kao što je ranije sugerisano, ako su decembarski događaji počeli sa spontanom revolucijom a završavali sa državnim udarom, u takvim okolnostima smatramo da naša hipoteza može da odgovori na ono što se desilo u Rumuniji. Uokvirena teza kao oblik hibridnog posmatranja nastoji da prepozna situaciju u kojoj su naglašene karakteristike revolucije i državnog udara kao

verodostojne u cilju analiziranja i demonstriranja razvoja decembarskih događaja - dok je bilo revolucionarne situacije, nije bilo trenutnog revolucionarnog ishoda.

FSN je brzo preuzeo vlast i održao se kroz državni udar. Ovakva kombinacija se u sinergičnoj konstelaciji okončala egzekucijom Čaušeskua, što je posledično usporavala put tranzicije ka demokratiji. Međutim, ono što ostavlja utisak u sferi revolucije jeste njeno viđenje u ulozi eliminacije komunizma, dok je cilj državnog udara bio eliminacija Čaušeskua.

Stoga se događaji koji su doveli do svrgavanja Čaušeskua u decembru 1989. u određenoj meri mogu razumeti kroz holistički i sveobuhvatan pristup dvema političkim fenomenima o kojima se govorilo: o revoluciji i državnom udaru. S obzirom da se istraživanje krivaca i prirode događaja iz 1989. godine još nastavlja, zbog još uvek neotkrivenih podataka, koji s vremena na vreme u „iznenađujućem” formatu budu razotkriveni, ovo poglavlje u tom slučaju ostavlja prostor i mogućnost za drugačije uokvirivanje događaja.

REFERENCE

- Baleanu, V. G. (1996). *A Clear and Present Danger to Democracy, The New Romanian Security Services Are Still Watching*. Sandhurst, UK: Conflict Studies Research Centre, Royal Military Academy.
- Barnett, Thomas, P., M. (1989). Why Ceausescu Fell- His silent war against the Romanian people backfired. *The Christian Science Monitor*. <https://www.csmonitor.com/1989/1228/ebarn.html>.
- Biroul de Cercetări Sociale-BCS. (2009). 20 de ani de la evenimentele din '89. Sondaj de opinie publică. *Ziua de Constanța*. [https://www.ziuaconstanta.ro/images/stories/2009/11/11/sondaj_BCS - dupa 20 de ani.pdf](https://www.ziuaconstanta.ro/images/stories/2009/11/11/sondaj_BCS_-_dupa_20_de_ani.pdf)
- Burke, J. F. (1994). The December 1989 Revolt and the Romanian Coup D "Etat". http://www.ceausescu.org/ceausescu_texts/revolution/december_revolt_nsf.htm
- Central Intelligence Agency.(1991). The 1990 CIA World Factbook. Project Gutenberg.*Gutenberg*. <https://www.gutenberg.org/ebooks/14>
- Cesereanu, R. (2009). *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții, ediția a IIa*. Polirom.
- Elliott, M. (1990). László Tőkés, Timisoara and the Romanian Revolution, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 10 (5), Ar. 4, 22-28.
- Fisher, M., E. (1989). *Ceausescu: A Study in Political Leadership*. Lynne Rienner Publishers.
- Friedrich, C. (1967). *Revolution*. New York.
- Gabanyi, A.,U. (2020). *Revoluția Română*. In A.U. Gabanyi (et., al), *Revoluția din 1989: învinși și învingător*. (pp. 283-302). Polirom.
- Goodspeed, D., J. (1967). *The Conspirators: A study of the coup d'etat, vol. III*. Macmillan.
- Gurr, T.,R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton University Press.
- Huntington, S. P. (1968). *Political order in changing societies*. New Haven.

- Linc, H., & Stepan, A. (1998). *Demokratska tranzicija i konsolidacija, Južna Evropa, Južna Amerika i postkomunistička Evropa*. Filip Višnjić.
- Luttwak, E., N. (1968). *Coup d'etat: A Practical Handbook*. Harvard University Press.
- Matthies, H. (1990). *Romania -- A Courageous Clergyman Led the Way to Freedom*, Idea, No, 2
- Mayr, W. (2009). «A Mission of Honor»: Key Players Recall Romania's Bloody Revolution. *Der Spiegel International*. <https://www.spiegel.de/international/europe/a-mission-of-honor-key-players-recall-romania-s-bloody-revolution-a-655557.html>
- Mioc, M. (1992). *Procesele Revoluției din Timișoara (1989). Documente istorice. Adunate și comentate de Marius Mioc*. Art Press.
- Mioc, M. (2002). *Revoluția fără mistere. Începutul revoluției române: cazul László Tőkés*. Almanahul Banatului.
- Ofrim, A. (2013). O scurtă istorie a comunismului din România. *Dilema veche*, 482, 9–15. <https://www.dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/o-scurta-istorie-a-comunismului-din-romania>
- Preda, D., & Retegan, M. (2000). *1989 Principiul dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste europene*. Fundației Culturale Române.
- Rasfoiesc. National Comunismul in Romania. *Răsfoiesc*. <https://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/National-Comunismul-in-Romania71.php>
- Rolandia. Romania under Nicolae Ceausescu's communist regime, History of Romania. *Rolandia*. <https://rolandia.eu/en/blog/history-of-romania/romania-under-nicolae-ceausescu-s-communist-regime>
- Roper, S., D. (1994). The Romanian revolution from a theoretical perspective. *Communist and Post-Communist Studies*, 27 (4), 401-410.
- Roper, S., D. (2000). *Romania: The Unfinished Revolution*. Harwood Academi.

- Rolea, C. (2020). Iarna schimbării din 1989 – Revoluția, lovitură de stat și războiul civil. In A. U. Gabanyi (et., al), *Revoluția din 1989: învinși și învingător*. (pp. 303- 324). Polirom.
- Sava, C., & Monac, C. (1999). *Adevăr despre decembrie 1989. Conspirație, diversiune, revoluție*. Documente din Arhivele Armatei. Forum.
- Saucă, A. (1994). *KGB-ul și revoluția română*. Miracol.
- Săndulescu, Ș. (1996). *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat revoluția română*. Omega Ziu Press.
- Scurtu, I. (2008). *La Révolution roumaine de 1989, dans le contexte international de l'époque*. Institutul Revoluției Române.
- Simeunović, D. (2002). *Teorija politike-rider-I deo*. Udruženje "Nauka i društvo". Simeunović, D. (2022). *Politika kao umetnost iluzije*. Prometej, Matica Srpska, Centar za kulturne integracije.
- Stoenescu, A., M. (2004). *Interviuri despre revoluție*. Grupul Editorial Rao.
- Stoenescu, A., M. (2009). *Cronologia evenimentelor din decembrie 1989*. Grupul Editorial Rao.
- Sporea, D. (2022). Vladavina Nikolaja Čaušeskua i njena tragična epizoda tokom rumunske decembarske revolucije. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 52(2), 381-400.
- Tănase, S. (1999). *Miracolul Revoluției*. Humanitas.
- Tolnay, A. Ceausescu's Journey to the East. http://www.ceausescu.org/ceausescu_texts/TolnayPAPER.pdf
- Timasheff, N. S. (1965). *War and revolution*. New York.
- Verdery, K. (1991). *National Idology Under Socialism*. University of California Press.
- Verdery, K., & Kligman, G. (1992). Romania after Ceaușescu: Postcommunist Communism. In I. Banac (ed.), *Eastern Europe in Revolution*. (pp. 117-147). Cornell University Press.

DECEMBER EVENTS IN ROMANIA IN 1989 - SPONTANEOUS PROTESTS ON THE LINE FROM REVOLUTION TO COUP D'ÉTAT

Abstract

Three decades after the events of December 1989 that led to the violent fall of the communist regime of Nicolae Ceaușescu, there are still many doubts about his overthrow. Assumptions about what happened and how those events should be interpreted are the subject of deep disagreement among the general public, not only among experts but also among ordinary citizens. This can be attributed to poor knowledge of the events and the multitude of scenarios that have been “forging” in the public space for years, but also encouraged different perceptions of the course of events in December. In the collective consciousness, there is still the idea that the Revolution happened in the winter days of December. However, there are also opinions that, in addition to being fueled by previous geopolitical events in the Warsaw Pact countries, due to the collapse of the communist order, it became the result of a coup d'état (supported by external subversions) that needed a “mass revolt” to mask the actions. But what really happened were spontaneous popular protests in which the masses were determined to overthrow the dictatorial regime of Nicolae Ceausescu, dissatisfied with the difficult living conditions. The masses were supported by a part of the Romanian army, also dissatisfied with its economic and social position. However, the various views and interpretations that complement the thesis about the Romanian revolution (arising in the last stage in which the revolution became “hijacked or confiscated”) in terms of content and theme still do not leave much free space for its true understanding. The Romanian December Revolution remains a kind of enigma, shrouded in mystery and mystification. Considering and analyzing the entire situation of the December events during 1989, the author tries to present the historiography of the Romanian tragic episode, relying on diverse original literary material. Up to one specific point, the events can be viewed within the framework of the concept of a spontaneous revolution that arose as a result of Ceausescu's harsh policies, while at the point of its end, due to the violent turn aimed at Ceausescu's elimination, they can consequently be attributed to a coup d'état. Furthermore, this fact brings us closer to the position of a hybrid thesis that combines the characteristics of revolution and coup d'état as possible responses to the course of events in December.

Keywords: Romania, Nicolae Ceausescu, events of December 1989, revolution, coup d'état, National Salvation Front (Romanian: Frontul Salvării Naționale- FSN)